

Forfatter: Kierkegaard, Søren

Titel: Om Begrebet Ironi

Citation: Kierkegaard, Søren: "Om Begrebet Ironi", i Kierkegaard, Søren: *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 1*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Alastair McKinnon; Finn Hauberg Mortensen, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 1997 , s. I. Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-bi-txt-shoot-id4761e812-825a-425a-8da3-46907afc9048.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. 1

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

Aristophanes

Aristophanes' Opfattelse vil netop afgive den nødvendige Modsætning til Platos, og just ved denne Modsætning tilveiebringe Muligheden af en ny Vei for vor Beregning. Ja det vilde været et stort Savn, om vi manglede den aristophaniske Vurdering af Socrates; thi ligesom enhver Udvikling i Almindelighed ender med at parodiere sig selv, og en saadan Parodi er en Sikkerhed for, at denne Udvikling har overlevet sig selv, saaledes er den comiske Opfattelse et Moment, et i mange Maader uendeligt berigtigende Moment med i den totale Anskueliggjørelse af en Personlighed eller en Stræben. Mangler man derfor end det umiddelbare Vidnesbyrd om Socrates, mangler man end en ganske paalidelig Opfattelse af ham, saa har man til Vederlag alle Misforstaaelsens forskellige Nuancer, og ved en saadan Personlighed som Socrates troer jeg, at vi ere bedst tjente dermed. Plato og Aristophanes have nu det tilfældes, at deres Fremstilling er *ideal*, men i Forhold til hinanden omvendt, Plato har *den tragiske* Idealitet, Aristophanes *den comiske*. Hvad der har bevæget Aristophanes til at opfatte Socrates saaledes, om han var bestukken dertil af Socrates' Anklagere, om han var forbitret over Socrates' venskabelige Forhold til Euripides, om han har i ham bekvæmpet Anaxagoras' Naturspeculationer, om han har identificeret ham med Sophisterne, kort sagt, om der har været nogen endelig og jordisk Grund, der har bestemt ham dertil, det er denne Undersøgelse aldeles uvedkommende, og forsaavidt som den skulde give et Svar i denne Henseende, maatte det naturligvis blive et benægtende, da den vedkjender sig den Overbeviisning, at Aristophanes' Opfattelse er ideal, hvorved den allerede er frigjort fra ethvert saadant Hensyn, ikke ludende lister sig langs Jorden, men fri og let overflyver den. Blot at opfatte Socrates' empiriske Virkelighed, at bringe ham paa Scenen, saaledes som han gik og stod i Livet, vilde have været under Aristophanes' Værdighed og forvandlet hans Comoedie til et satirisk Digt; paa den anden Side, at idealisere ham efter en Maalestok, hvorved han blev aldeles ukjendelig, vilde ligge aldeles udenfor den græske Comoedies Interesse. At dette sidste heller ikke var Tilfældet, derom vidner jo Oldtiden, der beretter, at Opførelsen af Skyerne beæredes med Nærværelsen af den i denne Henseende strængeste Kritiker, Socrates selv, der til Publikums Fornøjelse stod op under Forestillingen, for at den i Theatret samlede Mængde kunde overbevise sig om den behørlige Lighed. At en saadan blot excentrisk ideel Opfattelse heller ei vilde ligge i den græske Comoedies Interesse, deri vil man vist ogsaa give den skarpsindige Röttscher Ret¹, der saa fortræffeligt har udviklet, hvorledes dennes Væsen netop laae i at opfatte *Virkeligheden ideelt*, at bringe en virkelig Personlighed paa Scenen, dog saaledes at denne netop saaes som Ideens Repræsentant, hvorfor man jo og hos Aristophanes finder de tre store comiske Paradigmer, Kleon, Euripides, Socrates, hvis Person comisk repræsenterer Tidens Stræben i dens tredobbelte Retning. Som derfor den indtil Detail nøiagtige Opfattelse af Virkeligheden udfyldte Afstanden mellem de Skuespilbesøgende og Theatret, saaledes fjernede dog igjen den ideale Opfattelse disse to Magter fra hinanden saavidt, som Kunst altid maa gjøre det. At Socrates nu virkelig i sit Liv har frembudt mange comiske Sider, at han, for engang for alle at sige Ordet ud, indtil en vis Grad har været en Sonderling², det lader sig ikke nægte; at deri allerede laae en Berettigelse for en comisk Digter, lader sig heller ei nægte; men at det vilde have været for lidet for en Aristophanes, lader sig heller ei fragaae. Kan jeg derfor ikke Andet end beskedent at slutte mig til den velfortjent triumpherende Röttscher, der saa seierrigt fører Ideen ud af og igjennem dens Kamp med tidligere Opfatters Misforstaaelser, kan jeg ikke Andet end med ham være enig i, at kun forsaavidt som Aristophanes i Socrates saa Repræsentanten for et nyt Princip, kun forsaavidt blev han ham en comisk Figur, saa bliver det dog et andet Spørgsmaal, om ikke den Alvor, han i saa høi Grad vindicerer dette Stykke, bringer ham selv lidt i Uenighed med den Ironi, han ellers tilskriver Aristophanes. Dernæst bliver det ogsaa et Spørgsmaal, om ikke Röttscher har seet og derfor ladet Aristophanes see for Meget i Socrates. Repræsentant for et nyt Princip kan man vel gjerne kalde ham, deels fordi han selv repræsenterede et nyt Standpunkt, deels fordi hans friggjørende Virksomhed nødvendig maatte fremkalde et nyt Princip; men deraf følger ingenlunde, at man jo godt kan begrænde Socrates lidt mere indenfor denne Indrømmelse. Ved Röttschers Opfattelse bliver Socrates saa stor, at man slet ikke seer Plato. Dog, om alt dette vil der senere blive Sted til at tale. Hvis man imidlertid vil antage, at *Ironien* var det constituerende i Socrates' Liv, saa vil man vist indrømme, at denne frembyder en meget *mere comisk* Side, end naar man lader det socraticke Princip være *Subjectivitetens*, Inderlighedens, med den hele Tankerigdom, der ligger deri, og søger Aristophanes' Bemyndigelse i den Alvor, hvormed han som Tilhænger af den gamle Græcitet maatte stræbe at tilintetgjøre dette moderne Uvæsen. Thi denne Alvor tynger for meget, ligesom der ogsaa begrænder den comiske Uendelighed, der som saadan ingen Grændse kjender. Derimod er Ironien paa eengang et nyt Standpunkt, og som saadant absolut polemisk mod den gamle Græcitet, og tillige et Standpunkt, der bestandig hæver sig selv, den er et Intet, der fortærer Alt, og et Noget, man aldrig kan faae fat paa, der paa eengang er og er ikke; men det er noget i sin dybeste Grund Comisk. Som Ironien derfor beseirer Alt ved at see dets Misforhold til Ideen, saaledes ligger den under for sig selv, idet den bestandig gaaer ud over sig selv og dog bliver i den.

1. *Aristophanes und sein Zeitalter, eine philologisch-philosophische Abhandlung zur Alterthumsforschung* von H. Theodor Röttscher. Berlin 1827. (tilbage)
2. Smlgn. *Nachträge zu Sulzers allgemeiner Theorie der schönen*

Künste, siebenten Bandes erstes Stück Pag. 162: Leider kennen wir den Socrates nur aus den verschönernden Gemälden eines Plato und Xenophon, indeß geht aus diesen so manches hervor, was Befremden erregt und auf einen seltsamen Mann hindeutet. Die Leitung eines unsichtbaren Genius, deren der Weise sich zu erfreuen glaubte, seine Zurückgezogenheit und Versenkung in sich selbst, die sogar im Lager tagelang dauerte und allen seinen Zeltgenossen auffiel, seine Unterhaltungen, deren Gegenstand, Zweck und Wendungen sich durch so viel Eigenthümlichkeiten auszeichneten, sein vernachlässigtes Aeußere und sein in vielen Hinsichten ungewöhnliches Betragen – alles dieß mußte ihm nothwendig in den Augen der Menge den Anstrich eines Sonderlings geben. – Ligeledes Pag. 140 hvor Forfatteren bemærker, at hvis vi kjendte Socrates nøiere, vilde man vistnok give Aristophanes end mere Ret: wir würden uns dann unfehlbar überzeugen, daß er, bei allen seinen großen Tugenden und herrlichen Eigenschaften, doch die Fehler und Gebrechen der Menschheit im reichen Maaße an sich trug, daß er, wie so gar mehrere unverdächtige Winke vermuthen lassen, in noch mancher Rücksicht zu der Classe der Sonderlinge gehörte, seine Lehrart von dem Vorwurfe der Weitschweifigkeit und Pedanterei nicht frei war.
(tilbage)

Det som nu for det Første er af Vigtighed er at overbevises om, at det erden *virkelige* Socrates, Aristophanes har bragt paa Scenen. Ligesom man bestyrkes i denne Overbeviisning ved Oldtidens Tradition, saaledes findes der i dette Stykke en Mangfoldighed af Træk, der enten ere historisk visse, eller dog vise sig som aldeles analoge med, hvad man ellers veed om Socrates. Süvern har med stor philologisk Lærdom og megen Smag stræbt at bevise Eenheden af den af Aristophanes fremstillede Socrates med den virkelige gennem en saadan Succession af individuelle Træk¹. Ogsaa Röttscher har givet, om ikke efter denne Maalestok, dog en for denne Undersøgelse tilstrækkelig Samling af saadanne Data. Den findes i det anførte Skrift Pag. 277 ff. Det som dernæst bliver af Vigtighed, er at see det Princip, *den Idee*, Aristophanes lader os øine i Socrates, som hvis transparente Repræsentant han bliver fremstillet.

1. *Ueber Aristophanes Wolken* von J. W. Süvern. Berlin 1827. Pag. 3 øv. ff.
(tilbage)

Men for at opnaae dette, bliver det nødvendigt at give en *kort Oversigt* over *Stykket selv*, Anlægget og Gangen deri. Denne Undersøgelse kan jeg desto trøstigere gaae ind paa, som jeg har en Hegelianer i Spidsen, og det maa man altid lade dem, at de har en ypperlig Gave til at skaffe Plads, en Politi-Myndighed, der øieblikkelig veed at adsplitte allehaande lærde Opløb og betænelige historiske Sammenrottelser. Hvad nu for det Første *Choret* angaaer, da har dette, der som saadant repræsenterer den sædelige Substants, i vort Stykke iført sig et *Symbol*¹. Röttscher søger Ironien deri, at Choret er sig dette bevidst, selv i ethvert Øieblik ligesom vil springe frem af dette Skjul, hvilket det til Slutningen ogsaa gjør, idet det tillige spotter den af dem bedragne Strepsiades. Om nu Ironien ligger heri, om denne Alvor², der kjæmper Statens substantielle Bevidsthed ud af det moderne Uvæsens Tomhed, ikke begrændser Ironiens poetiske Uendelighed og Hensynsløshed, om Stykkets hele Slutning, om den end var en retfærdig Nemesis, dog ikke skeer paa Ironiens Bekostning, uden forsaavidt man vil antage, hvad, saavidt jeg veed, dog hidtil Ingen har udhævet, at netop den Hævn, Strepsiades tager ved at brænde Huset (φροντιστήριον V. 94) af, var ved sin U hensigtsmæssighed et nyt comisk Motiv, og at de ikke uvittige Repliker³, der vistnok i en vis Forstand ere for gode til Strepsiades, skulde forklares som et Slags ecstatisk Vanvid, i hvilket han ude af sig selv phantaserede og med comisk Grusomhed tilintetgjorde og udryddede den Sygdom, han selv var befængt af – alt dette skal jeg her ikke gaae ind paa⁴. Men forbigaae vi nu dette, da bliver det desto vigtigere at dvæle ved Betragtning af det Symbol, i hvilket Digteren har indhyllet Choret, *Skyerne*. Dette kan naturligviis ikke være valgt tilfældigt, og det gjelder altsaa at udfinde Digterens Idee dermed. Det anskueliggjør nu aabenbart hele den tomme og indholdsløse Virksomhed, der foregaaer i φροντιστήριον, og det er derfor med en dyb Ironi, at Aristophanes i den Scene, hvor Strepsiades skal indvies i denne Viisdom, lader Socrates paakalde Skyerne, der er hans eget hule Indres luftige Reflex. Skyer betegne nu fortræffeligt den aldeles holdningsløse Tankebevægelse⁵, der i idelig Bølgegang, uden Fodfæste og uden immanent Bevægelseslov, configurerer sig paa allehaande Maader med samme regelløse Foranderlighed som hine, der snart ligne dødelige Qvinder, snart en Centaur, et Pantherdyr, en Ulv, en Tyr o. s. v., ligne dem, vel at bemærke, men ikke ere dem, da de dog ikke ere Andet end Taage eller den dunkelt sig rørende uendelige Mulighed af at blive hvad det skal være, der dog er uformuende til at lade Noget blive et Bestaaende, den Mulighed, der har et uendeligt Omfang og ligesom rummer hele Verden i sig, men dog ikke har noget Indhold, kan optage Alt,

men Intet fastholde. Forsaavidt bliver det naturligviis en reen Vilkaarlighed, at Socrates om dem prædicerer, at de ere Gudinder, og Strepsiades bliver naturligviis langt fornuftigere ved at antage, at det var Taage, Dug og Røg (smlgn.V. 330). Men som deres Indholdsløshed viser sig i dem selv, saaledes viser den sig ogsaa ved den Menighed, den Stat, de nære og beskytte, og som Socrates selv beskriver som en Samling af Dagdrivere og ørkesløse Mennesker, der synge til Skyernes Lov⁶. Ja dette corresponderende Forhold mellem Skyerne og den Verden, de tilhøre, udtrykkes, hvad Fortolkerne, som det forekommer mig, hidtil have overseet, endnu bestemtere, naar der siges: γίγνονται πάνθ' ὃ τι βούλονται, saa naar de see en langhaaret Karl, antage de Skikkelse af en Centaur, naar de see en Kassetyp, antage de Skikkelse af en Ulv (V. 350. 51. 52). Thi uagtet dette beskrives som en Magtfuldkommenhed ved Skyerne, ja uagtet Socrates selv bemærker, at de antage saadanne Skikkelser for at spotte, saa er det dog ligesaa meget at ansee for en Afmagt hos dem, og den aristophaniske Ironi ligger udentvivl i den gjensidige Afmagt, Subjectets, der idet han vil have det Objective, blot faaer sin egen Lignelse, og Skyernes, der blot gribe Subjectets Lignelse, men kun producere denne, saalænge de see Gjenstandene. At herved nu ypperligt er betegnet den blot negative Dialectik, der bestandig bliver i sig selv, ikke gaaer ud i Livets eller Ideens Bestemmelser, og derfor rigtignok glæder sig ved en Frihed, der lader haant om de Lænker, som Continuerligheden paalægger⁷, den Dialectik, der i den abstracteste Forstand blot er en Magt, en Konge uden Land, der fryder sig ved den blotte Mulighed af i det tilsyneladende Besiddelses-Øieblik af Alt at give Afkald paa Alt, uagtet saavel Besiddelsen som Afkaldet er illusorisk, en Dialectik, der ikke føler sig generet af det Forbigangne, ikke omsluttet af dets Jern-Consequents, ikke ængstet af det Tilkommende, fordi den er saa hurtig til at glemme, at selv det Tilkommende næsten er glemt, før det er oplevet, en Dialectik, der Intet savner, Intet attraaer, er sig selv nok, letsindig og flygtig som et forvildet Barn springer over Alt – dette vil vist Ingen nægte.

1. Man sammenligne den fortræffelige Udvikling af Choret's Historie i Aristophanes hos Röttscher Pag. 50-59.
(tilbage)
2. Denne Alvor vedkjender Aristophanes sig selv i den første Parabase.
(tilbage)
3. Smlgn.V. 1496: ὃ τι ποιῶ; τί δ' ἄλλο γ' ἢ διαλεπτολογοῦμαι ταῖς δοκοῖς τῆς οἰκίας. V. 1503: ἀεροβατῶ, καὶ περιθρονῶ τὸν ἥλιον.
(tilbage)
4. Saa Meget er vist, at Ironien er langt renere, langt mere fribaaren i et tidligere Sted, hvor Strepsiades virkelig lader sig overbevise af Pheidippides' Sophismer om, at han har Ret, og at han (Strepsiades) bør have Prygl. Smlgn. V. 1437: ἐμοὶ μὲν, ὦνδρες ἡλικες, δοκεῖ λέγειν δίκαια· κάμοιγε συγχωρεῖν δοκεῖ τοῦτοισι τάπεικῆ. κλάειν γὰρ ἐμᾶς εἰκός ἐστ', ἦν μὴ δίκαια δρῶμεν. Saaledes er ogsaa Forholdet mellem de to Arter Foredrag, det gode og det slette, opfattet med Ironiens hele Uendelighed, idet der bemærkes, at det slette altid seirer, og Strepsiades derfor beder Socrates, at Pheidippides dog endelig fremfor Alt maa lære det slette. See V. 882: ὅπως δ' ἐκείνω τῷ λόγῳ μαθήσεται, τὸν κρείττον', ὅστις ἐστί, καὶ τὸν ἥττονα, ὃς τᾶδιστα λέγων ἀνατρέπει τὸν κρείττονα· ἐὰν δὲ μή, τὸν γοῦν ἄδικον πάσῃ τέχνῃ.
(tilbage)
5. Det er ganske her tilsvarende, naar i Naturen, istedetfor de salige Guders plastiske Skikkelser, αἰθεριος δινος bliver det constituerende Princip, og den blot negative Dialectik lader sig ypperligt betegne som Hvirvelvind.
(tilbage)
6. Smlgn.V. 331: οὐ γὰρ μὰ Δί' οἶσθ' ὅτι πλείστους αὐταὶ βόσκουσι σοφιστὰς, θουριομάντις, ἰατροτέχνας, σφραγιδονυχαργοκομήτας, κυκλίων τε χορῶν ἄσματοκάμπτας, ἄνδρας μετεωροφένοντας, οὐδὲν δρῶντας βόσκουσ' ἀργούς, ὅτι ταύτας μουσοποιοῦσιν. Og derfor ere ogsaa deres Gaver svarende hertil. Smlgn. V. 316: ἤριστ', ἀλλ' οὐράνιοι Νεφέλαι, μεγάλαί θεαὶ ἀνδράσιν ἀργοῖς· αἴπερ γνώμην καὶ διάλεξιν καὶ νοῦν ἡμῖν παρέχουσι καὶ τερατείαν καὶ περίλεξιν καὶ κροῦσιν καὶ κατάληψιν.
(tilbage)
7. Jeg har i denne Skildring meest taget Hensyn til den intelligente Side, fordi denne aabenbar ligger Græcitetens nærmest. At en lignende Dialectik, som det Vilkaarlige, paa det moralske Gebet viser sig i en endnu sørgeligere Skikkelse, er vistnok, men i denne Henseende troer jeg ogsaa, at man stundom i at opfatte den

Overgangsperiode, hvori det græske Liv var paa Aristophanes' Tid, for meget har havt sine Tidens Eiendommeligheder for Øie. Hegel siger meget rigtigt (*Geschichte der Phil.* 2 B. Pag. 70): Wir dürfen es den Sophisten nicht zum Verbrechen machen, daß sie nicht das Gute zum Princip gemacht haben, es ist die Richtungslosigkeit der Zeit.

(tilbage)

Bevidstheden om denne Intethed, der ligger i, at Choret paa eengang er Symbol og dog tillige sig ironisk bevidst at være ude derover og have en ganske anden Realitet, tilskriver Rötcher nu alene Choret, Digteren og den vidende Tilskuer, og tilføier Pag. 325: Dem von diesem Gegensatze nicht wissenden hingegen ist nothwendig der wahrhafte Sinn verborgen, und er erblickt in ihnen nur das Symbol, nimmt diese Gestalt, in welche sich derselbe wissentlich hüllt für sein wahrhaftes Wesen, und giebt sich ihm vertrauensvoll und arglos hin, nicht ahnend, daß es nur ein Schein sei, welcher ihm für die Wahrheit geboten wird. Die Schuld des Subjects besteht aber gerade darin, daß es sich arglos diesen täuschenden Mächten hingiebt, und unwissend ist über das Wesen, welches diesen Schein herauskehrt. Dog, det angaaer mere hele den indre Oeconomy i Stykket, hvorimod det her bliver mere nødvendigt at see, om man ikke kan aflure Chorets Symbol, Skyerne, saaledes som det fremstilles, noget Mere betræffende dets Beskaffenhed, hvis billedlige Betegnelse det er. Choret forestiller Skyer, men Skyerne forestille igjen forskjellige Gjenstande og have i Begyndelsen af dette Stykke Skikkelse af Qvinder. Men om disse Skyernes Skikkelser taler nu aabenbart Socrates paa en meget spøgefuld Maade, hvilket tilstrækkeligt viser, at disse *ingen Gyldighed have for ham*. Det han altsaa tilbøder, om hvilket han udsiger Prædikater Gudinde, er den formløse Taagemasse, det som Strepsiades meget rigtigt betegner som Taage, Dug, Røg. Det han altsaa beholder, er *selve det Formløse*. Alle de Skikkelser derfor, som Skyerne antage, ere ligesom alle de Prædikater, der lade sig udsige saaledes, at de alle ere hverandre koordinerede, alle uden Forbindelse med hverandre, uden indre Følge, uden at der constitueres Noget, kort, som alle de Prædikater, der lade sig opramse. Som vi derfor i vor tidligere Undersøgelse saae, at Socrates kom til Ideen, dog saaledes, at intet Prædikat aabenbarede eller forraadte, hvad den egentlig var, men alle Prædikater vare Vidner, der forstummede over dens Herlighed, saaledes synes mig, at det Samme er antydnet af Aristophanes i Socrates' Forhold til Skyerne. Det som der nemlig bliver tilbage, naar man lader Skyernes forskellige Skikkelser forsvinde, er selve Taagemassen, der er en meget god Betegnelse paa Socrates' Idee. Skyerne vise sig bestandig i en Skikkelse, men Socrates veed, at Skikkelsen er det Uvæsentlige, og at det Væsentlige er det bag Skikkelsen liggende, ligesom Ideen er det Sande, og Prædikater som saadant intet har at betyde. Men det, der saaledes er det Sande, det træder aldrig ud i noget Prædikat, det er aldrig¹. Betragte vi nu fremdeles Chorets Symbol, Skyer, og see deri Socrates' Tanker objectivt² anskuede, see disse som de vel af Individet producerede, men dog ogsaa af dette som objective (guddommelige) tilbødte Tanker, saa er netop ved Skyernes Svæven over Jorden, ved deres Mangfoldighed i Skikkelser antydnet Modsætningen mellem det Subjective og den gamle Græcitetes Objectivitet, hvor det Guddommelige ret egentlig havde Fodfæste paa Jorden, i bestemte, udprægede, evige Skikkelser. Det er derfor en meget *dybsindig Harmoni*, der finder Sted mellem Skyerne, som den objective Magt, der ikke kan finde et blivende Sted paa Jorden, hvis Tilnærmelse til denne dog altid giver en Afstand, og Subjectet, *Socrates*, der svævende over Jorden i en Kurv, bestræber sig for at hæve sig op i disse Regioner, idet han frygter for, at Jordens Kraft skal suge Tankerne fra ham eller, naar vi tage Billedet bort, at Virkeligheden skal absorbere, skal knuse den spinkle Subjectivitet (ἡ φροντις λεπτή)³. Dog, dette vil der igjen senere blive Tale om, hvor vi, ikke gaaende ud fra Choret, men fra den handlende Person, nærmere skal oplyse det for Ideen Releverende, der ligger i Socrates' mærkværdige Situation.

1. Dersom det skulde synes en og anden Læser, at jeg finder for Meget hos Aristophanes, saa skal jeg med Glæde indrømme dette, naar han til Vederlag vil fjerne den Vanskelighed, der altid bliver, naar man nærmere efterseer det besynderlige Forhold, i hvilket Subjectet staaer til Skyerne. Her er aabenbart to Momenter at iagttage: Choret har indhyllet sig i sit Symbol, Skyer, men disse Skyer have igjen antaget Skikkelse af Qvinder.
(tilbage)
2. Det er derfor, at det bliver opstillet som en Troesbekjendelse, der som enhver Troesbekjendelse indbefatter baade den subjective og den objective Side, at antage V. 424: τὸ Χάος τουτὶ καὶ τὰς Νεφέλας (det objective), καὶ τὴν γλῶτταν (det subjective) τρία ταυτί, og det er med saare megen comisk Kraft, at Aristophanes lader Socrates sværge ved de samme Magter, smlgn. V. 627: μὰ τὴν Ἀναπνοὴν, μὰ τὸ Χάος, μὰ τὸν Ἀέρα.
(tilbage)
3. Smlgn. V. 227: Σ: οὐ γὰρ ἄν ποτε ἐξεῦρον ὀρθῶς τὰ μετέωρα πράγματα, εἰ μὴ χρεμάσας τὸ νόημα καὶ τὴν φροντίδα λεπτὴν καταμίξας εἰς τὸν ὁμοῖον ἄερα. εἰ δ' ὦν χαμαὶ τᾶνω

κάτωθεν ἐσκόπου, οὐκ ἄν ποτ' εὖρον οὐ γὰρ ἄλλ' ἢ γῆ βίᾳ
ἔλκει πρὸς αὐτὴν τὴν ἰκμάδα τῆς φροντίδος. πᾶσχει δὲ
ταυτὸ τοῦτο καὶ τὰ κάρδαμα.
(tilbage)

I Choret er nu den hele nyere Tingenes Orden anskueliggjort, der vilde fortrænge den gamle Græcitet, og forsaa vidt lader her sig bedst det Spørgsmaal besvare, om Aristophanes i *Socrates' Maske* har villet *spotte Sophisterne*. At dette i ethvert Tilfælde ikke maa forstaaes saaledes, at Aristophanes blot har beholdt Navnet Socrates og forøvrigt leveret en Tegning, der slet ikke lignede ham, er en Selvfølge. Naar man derimod erindrer, at Socrates og Sophisterne i en vis Forstand stode paa det samme Standpunkt, og at det egentlig var ved at gennemføre deres Standpunkt, ved at tilintetgjøre den Halvhed, i hvilken Sophisterne beroligede sig, at Socrates undergravede dem, saa at Socrates i en vis Forstand derved besejrede Sophisterne, at han selv var den største Sophist¹, saa seer man jo deri allerede en Mulighed for Aristophanes af at identificere ham med Sophisterne. Denne Identification lod sig nu ogsaa gennemføre med en dyb Ironi. Thi det vilde visselig være en Aristophanes værdig Ironi, at opfatte Socrates, Sophisternes arrigste Fjende, ikke som deres Modstander, men som deres Læremester, hvad han jo ogsaa i en vis Betydning var. Og den *besynderlige Forvirring*, at En, der bekjæmper en Retning, selv, netop fordi han til en vis Grad tilhører den, opfattes som dens Repræsentant, skjuler saa megen forsætlig eller uforsætlig Ironi i sig, at man *ikke ganske* bør tabe den af Sigte. Dette maa nu være nok herom. Og det er ogsaa kun forsaa vidt, som man anlægger Choret som Maalestok, at Socrates forsvinder mellem Sophisterne; naar vi følge den personlige Skildring af ham, som indeholdes i selve Stykket, da træder han marqueret nok frem.

1. Det er derfor et saare betegnende Prædicat, Skyerne bruge om ham: λεπτοτάτων λήρων ἱερεῦ, V. 359.
(tilbage)

Hvad nu *Gangen i Stykket* angaaer, da lader den sig temmelig kort fremstille, og det saa meget mere i nærværende Undersøgelse, da her kun kan blive Spørgsmaal om at gjengive den, forsaa vidt det derved sig aabenbarende Anlæg kaster et Lys over Aristophanes' Opfattelse af Socrates. En skikkelig Landmand, Strepsiades, er ved et ufornuftigt Giftermaal geraadet i Pengeforlegenhed. Hans Søn Pheidippides har ved sit Hesteliebhaberi været saare behjælpelig til at ruinere Faderen. Strepsiades, idelig urolig ved Tanken om sin Gjæld, idelig bekymret for at rede sig ud deraf, seer sig forgjæves omkring efter en Udvei, da pludselig Tanken om *den nye Viisdom*, der begyndte at gjøre sig gjeldende i Athen, og dennes Kraft til at til- og bortdisputere sig Alt, med en overraskende Glæde vækker det Haab i ham, her at finde Frelse. Hans første Hensigt er nu at lade Pheidippides nyde Frugten af denne moderne Lærdom, men da han findes uvillig dertil, beslutter han sig til, selv at begive sig til φροντιστήριον. Han møder En af Disciplene, der da ogsaa bibringer ham de fordeelagtigste Forestillinger om Skolen. Mange sindrige Træk af Socrates, mange skarpsindige Spørgsmaal og Svar bringe ham til som en retscaffen Landmand at studse; dog et Mesterstykke af Socrates, der staaer i et saare nært Forhold til hans egne Ideer, tilintetgjør hans Vaklen, og med utaalmodig Begeistring forlanger han at blive ført til Socrates¹. Efter en foreløbig Prøvelse, hvorved man har søgt at afføre ham den nu aflægs Tankegang, i hvilken Strepsiades hidtil gik og stod (hvilket saa sindrigt betegnes derved, at han maa trække ud², idet han skal betræde φροντιστήριον), efter en høitidelig Indvielse, der, forsaa vidt den kunde gjøre noget Indtryk paa Strepsiades, nødvendig maatte reent forvirre hans Begreber, faaer han Tilladelse til at betræde φροντ., og bliver nu anviist samme Vei til Sandhedens Erkjendelse, som Socrates selv har fulgt: uden at agte paa Omgivelsen at *fordybe sig i sig selv*³, hvilket naturligviis for Strepsiades bliver en saare tarvelig Beværtning, og ligesaa lidet mættende som det Maaltid, til hvilket Storken indbød Ræven, blev det for denne, der kun blev et fastende Vidne til, hvorledes hans Vært storkeagtigt fordybede sig i den langhalsede Flaske. Strepsiades befindes derfor ogsaa snart udygtig til at omkalfatres, hvorpaa han bliver dimmitteret. Men derfor har han dog ingenlunde opgivet Haabet om ad denne Vei at opnaae sit Ønske. For beskeden til at troe, at Feilen kunde ligge hos Læreren, søger han denne hos sig selv, og trøster sig derpaa ved Tanken om sin *haabefulde Søn Pheidippides*, der nu endelig, skjøndt lidt betænkelig ved de Viisdomsprøver, Strepsiades aflægger, giver efter for hans Bønner, og lader sig optage i φροντιστήριον. Sønnen lykkes det nu bedre med, og Faderen bringer Socrates Gaver til Tak for de store Fremskridt, Sønnen har gjort. Dog, den truende Virkelighed nærmer sig mere og mere, og træder endelig op i to Creditors alvorlige Skikkelse. Ude af sig selv af Glæde over Pheidippides' dialectiske Magt til at flytte Grændseskjellet⁴, i Tillid til de endnu ikke glemte sindrige Spørgsmaal og Svar, han selv har lært i φροντ., vover han at møde disse To, en sørgelig Virkeligheds fatale Repræsentanter. Pasion og Arynias ere imidlertid for meget *Pengemænd* til at lade sig afspise ved sliig Kløgt, de har endnu saa megen Tillid til *Virkeligheden*, at de ikke frygte for, at de jo nok, om ikke ad Dialectikens saa dog ad Rettens Vei vil komme til Deres. Kan nu imidlertid Strepsiades et Øieblik overgive sig til Glæden over at være kommen til sit Ønskes Maal, saa har Digteren endnu forbeholdt ham en lille Tilgift, en ganske uventet Overflødighed, der resulterer af de store Fremskridt, Pheidippides har gjort i den socratiske Underviisning. En ganske anden Virkelighed end Termins-Virkeligheden, hvilken imidlertid Strepsiades ikke kan ønske at see rokket, er Pheidippides ogsaa kommen ud over. Den *sønlig Ærbødhed* for og *Lydlighed* mod Faderen gaar ved Dialectikens Hjælp

samme Vei som Terminen. Strepsiades kan ikke modstaae Magten af Pheidippides' Syllogismer, der, som de i det Foregaaende viste sig som de, der tilintetgjorde Virkeligheden, nu vise sig paa den eftertrykkeligste Maade af Verden som de, der ponere en Virkelighed; thi Prygl er, som man siger, holdne Vare, og bevise sig selv paa en Maade, der ingen Tvivl lader opkomme. Og som Pheidippides tidligere viste sig samvittighedsløst nok til at understøtte Faderen i ikke at tilbagebetale de laante Penge, saa udvikler han nu en næsten overspændt Samvittighedsfuldhed i at afdrage Noget paa den Gjæld, paa det Forskud af Prygl, hvormed hans kjærlige Fader havde overvældet ham. For sildig opdager Strepsiades det Fordærvelige i den nye Viisdom, *Hævnen er vaagnet*, den styrter sig over sit Bytte, der igjen stormer ind paa φροντιστήριον, afbrænder det, og hermed ender Stykket.

1. V. 177: Μ. κατὰ τῆς τραπέζης καταπάσας λεπτήν τέφραν, κάμψας ὀβελίσκον, εἶτα διαβήτην λαβών, ἐκ τῆς παλαίστρας θοιμάτιον ὑφείλετο. Σ. τί δῆτ' ἐκεῖνον τὸν Θαλῆν θουμάζομεν; ἄνοιγ' ἄνοιγ' ἀνύσας τὸ φροντιστήριον, καὶ δεῖξον ὡς τάχιστα μοι τὸν Σωκράτη. μαθητιῶ γάρ· ἀλλ' ἄνοιγε τὴν θύραν. Dersom Læseren vil erindre, at Strepsiades senere kommer hjem fra φροντιστήριον uden Kappe, saa vil han vist ogsaa heri føle det Comiske, at Strepsiades, der havde haabet selv at være med i at dele Byttet (en Kappe), kommer hjem ikke blot uden Udbytte, men endog uden at eie det, han før besad – en Kappe. Og dog er dette igjen at komme taaleligt derfra i Forhold til hvad Strepsiades selv udsiger, da han ved Socrates' Underviisning befrygter at blive ved sin Speculation til slet Intet. V. 717: καὶ πῶς? ὅτε μου φροῦδα τὰ χρήματα, φρούδη χροιά, φρούδη ψυχή, φρούδη δ' ἐμβάς· καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τοῖσι κακοῖς φρουράς φρουράς ἄδων ὀλίγου φροῦδος γεγένημαι. Og man seer jo ogsaa af Choret's Opfordring til Socrates, at Alt er gaaet ud paa at flaae, som man siger, Strepsiades. V. 810 Χορός: σὺ δ' ἀνδρὸς ἐκπεληγμένου καὶ φανερώς ἐπηρμένου γνοὺς ἀπολάψεις, ὃ τι πλεῖστον δύνασαι, ταχέως· (tilbage)
2. Smlgn.V. 497: ΣΩ. ἴθι νυν, κατάθου θοίματιον. ΣΤ. ἡδίκηκά τι; ΣΩ. οὐκ, ἀλλὰ γυμνοὺς εἰσιέναι νομίζεται. (tilbage)
3. Her har vi den aristophaniske Opfattelse af den bekjendte socratiske Staaenstille og Stirren. (tilbage)
4. Smlgn.V. 1178: Φ: φοβεῖ δὲ δὴ τί; Σ: τὴν ἔννην τε καὶ νέαν. Φ: ἔνη γάρ ἐστι καὶ νέα τις ἡμέρα; Σ: εἰς ἣν γε θήσειν τὰ πρυτανεῖά φασί μοι. Φ: ἀπολοῦσ' ἄρ' αὐθ' οἱ θέντες· οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως μί' ἡμέρα γένοιτ' ἂν ἡμέραι δύο. Σ: οὐκ ἂν γένοιτο; Φ: πῶς γάρ; εἰ μὴ πέρ γ' ἅμα αὐτὴ γένοιτ' ἂν γραῦς τε καὶ νέα γυνή. »Atheniensernes Maaned bestod af 30 Dage, de 20 første taltes fremad fra den første indtil den 20de, men de øvrige tilbage fra den efterfølgende Maaned. Den 21de hed saaledes den 10de, den 26de den 5te, den 29de den 2den. Den 30te hed den gamle og den ny, den 1ste hed Nymaane,« *Aristophanis Comoedier*, oversatte af Krag. Odense 1825. P. 233 Anm. – Paa denne sidste Dag i Maaneden skulde Renterne betales, og den var derfor en Rædsel for Strepsiades. Men see, denne Uro var han nu befriet for, og det ved Pheidippides' Kløgt, der havde Magt til at hæve Virkeligheden og bevise, at den Dag slet ikke var til. Jeg har med Flid fremdraget denne Sophisme som et Exempel paa den Dialectik, der læres i φροντ., fordi det parodisk erindrer om den socratiske Dialectik, der væsentligt beroede paa, at man om den samme Ting ikke kunde udsige modsatte Prædicater, og fordi den med saa megen comisk Kraft ikke blot vil have Gyldighed i Tankens Verden, men vil have en selve Virkeligheden negerende Myndighed. (tilbage)

Dette er saa kort en Oversigt som mulig over Bygningen af Stykket. *Det Comiske* ligger aabenbart i *det Noget*, hvilket Strepsiades attraaer som Speculationens Frugt, det Noget, der efter hans Begreb maa resultere af alle disse Bevægelser. Ligesom nemlig i selve Intelligentsens Sphære de af Socrates foretagne Bevægelser vise sig at være uden Betydning, vise sig som de, der ere uformuende til at ponere Noget, saaledes aabenbarer det Samme sig endnu tydeligere i Strepsiades' Verden, der nu engang har faaet den

fortvivlede Idee, at der skal i endelig og verdslig Forstand komme Noget ud deraf¹, der haaber, forat erindre om et Stikord fra den nyere Philosophi, at tilspeculere sig de kantske 100 Rbd., eller i Mangel deraf at udspeculere sig af sin Gjæld². *Ironien* ligger i *det Noget*, han, om ikke umiddelbart saa dog middelbart igjennem Pheidippides, tilspeculerer sig: de bevidste Prygl, der, hvor uventede de end ere, dog komme med en Nødvendighed, der er umulig at undflye. Strepsiades kan vel et Øieblik fryde sig over alle disse sindrige Bevægelser, men det, hans ædruelige Sjæl attraaer, er »die *Nutzanwendung*,« der derfor heller ei udebliver, om den end kommer der, hvor han ikke havde søgt den. Men see vi nu efter, hvilket Standpunkt det er, der skinner gjennem denne Parodi, saa kan man dog *ikke* sige, at det er *Subjectivitetens*, thi dette giver dog altid Noget, det giver det abstracte Ideelles hele Verden, men det, der betegnes, er et *reent negativt Standpunkt*, der slet Intet giver. De dybsindige Betragtninger, der anstilles, opløse sig som et Skrald i et Intet, medens det som parodierende Skygge følger med, at Strepsiades vil have Noget, men vel at mærke noget Endeligt, en endelig Fordeel, hvilken dette Standpunkt er ligesaa uskikket til at yde, som det aandelige Udbytte, samme gjør Mine til at producere. Naar man derfor antager, at Socrates' hele Virksomhed var ironiserende, saa vil man tillige indsee, at Aristophanes, idet han har villet opfatte den comisk, har baaret sig ganske rigtig ad; thi, saasnart *Ironi* bringes i Forhold til *Resultat*, viser den sig *comisk*, om den end i en anden Forstand frigjør Individet fra det Comiske. Den Dialectik, der atter og atter gives Prøver paa, er heller ei en egentlig philosophisk Dialectik, ikke en saadan Dialectik som den, der ifølge vort Foregaaende er Plato eiendommelig, men en *blot negativ Dialectik*. Dersom nu Socrates havde havt hin platoniske *subjective Dialectik*, saa vilde det jo have været aldeles usandt af Aristophanes, ikke comiskt om end løjerligt nok, at opfatte ham paa denne Maade (thi det Comiske maa naturligviis ogsaa have en Sandhed), hvorimod, hvis Socrates' Dialectik har været deels bevæbnet med Sophismer og polemisk rettet mod Sophisterne, deels negativt stilet mod Ideen, da er Aristophanes' Opfattelse rigtig netop som comisk. Det Samme gjelder naturligviis ogsaa om Chorets Symbol, Skyer. Havde det været det *Subjectives* ideelle Rigdom, de skulde betegne, da var det usandt, uagtet Aristophanes' Opfattelse er comisk, at lade Individet forholde sig saa letfærdig dertil, som Aristophanes gjør, men *Ironikeren* tager sig det aabenbart saare let endog med Ideen, han er i høieste Grad fri derunder, fordi det Absolute er ham Intet.

1. Her synes det nu ogsaa at være Stedet til at give Plads for en Fortolkning af de meget omtvistede, tidligere allerede citerede Ord om den Kappe, Socrates efter Discipelens Udsagn har snappet bort fra Fægterskolen. Hvad Fortolkningens vita anteacta angaaer, da sammenligne man RöttscherPag. 284 ff. – Sü har gjendrevet den af Reisig opstillede Forklaring, selv i Stedet for samme fundet en Betegnelse af den bekjendte socratiske Distraction, og paa Grund af, at der antydes, at det er skeet ved en mathematisk Demonstration, har han sat det i Forbindelse med den socratiske Bornerthed, vi har Xenophon at takke for, ifølge hvilken han vilde, at man blot burde lære Mathematik, forsaavidt den lod sig bruge i det daglige Liv. Röttscher mener, at der ikke hentydes til noget enkelt Factum, men at det blot staaer som den høieste, den glandsfuldeste Betegnelse af den »Gewandtheit,« til hvilken den i Livet betrængte Strepsiades saa høilig trængte. Men naar han for at udhæve den socratiske Snuhed urgerer, at det var fra Palæstra han havde røvet Kappen, hvorfor der efter Solons Love var bestemt Dødsstraf, saa troer jeg, at han netop derved gaaer Glip af det egentlige Point i disse Ord, han i andre Yttringer er saa ganske nær ved. Aristophanes har vistnok villet ironisere over den *negative Dialectik*, der forbløder sig i lutter indholdsløse Experimenter, og som han nu med en end dybere Ironi tillægger en *skabende Magt*, idet han lader ham ved kunstige Demonstrationer ligesom frembringe en Virkelighed, dog saaledes at, da denne Virkelighed er en endelig og jordisk Ting, Frembringelsen staaer paa Grændsen af et *Tyveri*, paa hvilken Maade man ogsaa kan forklare, hvad der sammesteds bemærkes i en Note, at Chairephon, Socrates' Ven, oftere af Comikerne bæres med Tilnavnet *χλέπτης*. De Ord, med hvilke Factum indledes: Fiin Aske strøede han ud over Bordet og krummede dernæst et Stegespid, synes at være Indledningen til en Skabelses-Act, og med desto større Eftertryk og med det Pludseliges hele Overraskelse følger de Ord: han snappede o. s. v. – Hvorledes man nu end vil opfatte Stedet med Hensyn til den Betydning, det maa tillægges i Stykket, saa bliver der altid en Uklarhed tilbage i det Forhold, hvori Kunststykket viser sig til den Mangel, paa hvilken der ved dette skal bødes. Disciplen fortæller Strepsiades, at da de manglede Aftensmad, Socrates foretog sig den alt beskrevne Operation, ved hvilken han snappede en Kappe

fra Fægterskolen. Men deels seer man da ikke, hvorledes der blev sørget for at faae Aftensmad, med mindre man vil antage, at Socrates har solgt den og derved tilveiebragt det Fornødne, deels seer man slet ikke, hvad det skal sige, at han snappede den fra Fægterskolen. I Hermanns Udgave (Leipzig 1798) Pag. 33 findes i Noten en anden Læsemaade, nemlig ἐκ τροπέζης. Han gjør tillige opmærksom paa en anden Vanskelighed, at Artiklen ikke her passer, da der ikke kan være Tale om en bestemt Kappe; men han hæver ikke Vanskeligheden.

(tilbage)

2. Man kan i denne Henseende ikke frakjende Strepsiades en roesværdig Udholdenhed; thi uagtet han kommer hjem fra φροντ. uden at have lært Noget (heri var nu hans Alderdomssvaghed Skyld V. 855), og det uagtet han havde mistet baade sin Kappe og sine Sko (V. 857. Σ: ἀλλ' οὐκ ἀπολώλεκ', ἀλλὰ καταπεφρόντικα), saa opgiver han dog, i Tillid til Pheidippides' naturlige Anlæg, ikke Haabet og Troen paa den nye Viisdom.

(tilbage)

Gaae vi nu over til at betragte det andet Moment i Stykket, *Personerne* og, hvad vi nærmest have med at gjøre, *Socrates' Person*, saa viser det sig strax, at Aristophanes ikke har *identificeret* ham med Sophisterne, ikke blot derved, at han har tegnet Socrates saa kjendelig ved en Mangfoldighed af Smaatræk (dette er det, som Rötcher isærdeleshed udhæver), men ogsaa og fornemlig derved, at hans Standpunkt er skildret som et fuldkomment Isolations-Standpunkt. Det er nu visselig ogsaa ganske rigtigt. Thi vel har Socrates i Stykket, som Socrates i Livet havde det, Disciple, men disse staae ikke i noget Forhold til ham, eller rettere sagt, han staaer ikke i noget Forhold til dem¹, han giver sig ikke hen til dem, men han er bestandig, i Analogi med hans tidligere beskrevne Forhold til Alcibiades, frit svævende over dem, gaadefuldt tiltrækkende og frastødende. Betydningen af hans Fordyben i sig selv bliver dem altid uforklarlig; thi de Spidsfindigheder, der gjøre et Forsøg paa at forraade Noget herom, staae i intet Forhold til denne. Aristophanes har nu sammenfattet Alt, hvad der tilhørte forskjellige Tidsmomenter af Socrates' Liv, og saaledes komme da ogsaa de anaxagoriske Naturspeculationer, med hvilke Socrates efter *Phædon* en tidlang havde beskæftiget sig, men senere opgivet, til at spille en Rolle. En Mængde Scener², der blot indeholde taabelige Spidsfindigheder eller lavcomiske Taskenspillerkunster og det til slige Konster hørende Praleri, kort sagt, en Mængde af, hvad man med et fælleds Navn kunde betegne som Spas, forbigaaer jeg, forsaavidt der i dem intet Spor findes af Ideen. De atheistiske Naturbetragtninger, der ofte nok frembringe en høist comisk Virkning ved deres Modsætning til Strepsiades' temmelig naive Folketro³, vil senere faae en Slags Betydning. Det som derimod bliver af *størst Vigtighed*, er deels Opfattelsen af Socrates som en *Personlighed*, deels Betegnelsen af det, der bliver Hovedsagen i hans Underviisning, det *Dialectiske*, og endelig Skildringen af hans *Standpunkt*.

1. Derfor siger han ogsaa i Platos *Apologi*, at han aldrig havde været Nogens Lærer eller antaget nogen Discipel.
(tilbage)
2. At det forøvrigt er meget viseligen indrettet af Aristophanes saaledes, at Socrates spiller en langt større Rolle i Begyndelsen af Stykket end i Slutningen, at medens Pheidippides' Underviisning lægges udenfor Scenen, Strepsiades' Opdragelse foregaaer for Alles Øine, hvorved det forældede og det nymodens Standpunkt, repræsenterede ved lige comiske Personligheder, ikke give hinanden stort efter i Latterlighed, fortjener at paaagtes.
(tilbage)
3. V. 368 ff., hvor Socrates forklarer, hvorledes det gaaer til med Regnen, at det er Skyerne, der regne, og Strepsiades forsikrer V. 373: καίτοι πρότερον τὸν Δί' ἀληθῶς ὤμην διὰ κοσίνου οὐρεῖν.
(tilbage)

Hvad nu *det Første* angaaer, saa ligger allerede heri et Beviis for, at Aristophanes ikke har identificeret Socrates med Sophisterne; thi Sophisteriet er den selviske Tankes tøilesløse og vilde Springen omkring, Sophisten er dens stakaandede Præst. Og ligesom den evige Tanke i Sophisteriet opløser sig i en Uendelighed af Tanker, saaledes anskueliggjøres denne Myldren af Tanker i et dertil svarende Mylder af Sophister¹. Med andre Ord, der er ingen Nødvendighed for at tænke en Sophist som een, hvorimod en Ironiker altid er een, fordi Sophisten falder ind under Begrebet af Art, Slægt o. s. v., *Ironikeren* derimod under Bestemmelse af *Personlighed*. Sophisten er altid i travl Virksomhed, han griber altid efter Noget, der ligger foran ham; hvorimod Ironikeren i ethvert enkelt Moment fører det tilbage i sig selv; men denne Tilbageføren og derved bevirkede Tilbagestrømmen er netop en Personligheds Bestemmelse. Sophismet er

derfor et tjenende Element i Ironien; og hvad enten Ironikeren ved Sophismet frigjør sig selv, eller han fravrister Andre Noget, saa optager han dog begge Momenter i Bevidstheden : han nyder. Men Nydelse er netop en Personlighedens Bestemmelse, om end Ironikerens Nydelse er den abstracteste af Alle, den indholdsløseste, det blotte Contur-Omrids, den svageste Antydning af den Nydelse, der eier det absolute Indhold : Salighed. Medens derfor Sophisten løber omkring som en travl Forretningsmand, gaaer Ironikeren stolt og indesluttet i sig selv – nydende. Det er ogsaa antydnet af Aristophanes; thi idet han lader Choret fortælle, at Socrates er Gjenstand for dets særlige Opmærksomhed, lader han dette tillige adskille Socrates fra en anden udkaaren Yndling, Prodikos. Choret gjør nu den Forskjel: det føier sig efter Prodikos for hans Viidsoms og Indsigts Skyld, efter Socrates derimod, »fordi han bryster sig paa Gaderne, kaster Øinene til Siden, og døier barbenet meget Ondt, og kaster et fornemt Blik til os«². At han nu hos Aristophanes bliver en comisk Personlighed, det er ganske i sin Orden, men han mangler dog heller ikke *det Plastiske*, der er eiendommeligt for en Personlighed, den Fuldenndhed i sig selv, der derfor heller ingen Omgivelse behøver, men er en for Øiet fremstillet Monolog. At det nu ikke er en tilfældig Virkelighed, Aristophanes har villet fremstille, ikke Socrates' storslaaede Legeme, ikke de berømte store Fødder, som Socrates selv fandt med en sjelden Forkjærlighed af Naturen at være ham indrømmede, fordi de vare saa ypperlige at staae paa, ikke de dybtliggende Øine, med hvilke, som han selv bemærker, han saa ypperlig kunde skue omkring sig, ikke det uheldige Udvortes, med hvilket Naturen saa ironisk havde udstyret ham, og som Socrates selv igjen opfattede med saa megen Ironi; men at Aristophanes i disse Ord af Choret har villet antyde en Idee, det føler vist Enhver. Men en saadan fremtrædende Personlighed er *heller ingen* Betegnelse for en endog blot *subjectiv Speculation*, hvor netop, idet det empiriske Jeg forsvinder, og det rene Jeps ideelle Bestemmelser udfolde sig, Individet til en vis Grad forsvinder. *Ironikeren* derimod er en Propheti om eller en *Abbeviatur* af en *fuldstændig Personlighed*.

1. Derfor følger ogsaa gjerne paa den høitidelige Stilhed, hvormed ethvert nyt verdenshistorisk Standpunkt betegnes (thi alt Sligt gaaer saa stille af, at det er, som om det slet ikke skete i Verden, men foregik udenfor den), Sophisternes støiende Chor, en Summen og Brummen af eventyrlige Insecter, der i et uendeligt Mellemhverandre komme ind i og ud over, atter ind i og atter ud over sig selv og hverandre, hist op og her ned. De komme i Almindelighed i uhyre Skarer ligesom Græshopperne over Ægypten, og antyde, at Verdens-Tanken atter er ifærd med at emancipere sig fra Personlighedens Tvang, for at fortabe sig i en Formation som den, Rhinen har ved sit Udløb.
(tilbage)
2. Cfr.V. 360. Χορός: οὐ γὰρ ἂν ἄλλω γ' ὑπακούσαιμεν τῶν νῦν μετεωροσοφιστῶν πλὴν ἢ Προδίκω, τῷ μὲν σοφίας καὶ γνώμης οὐνεκα, σοὶ δέ, ὅτι βρενθύει τ' ἐν ταῖσιν ὁδοῖς καὶ τῷ φθαλμῷ παραβάλλεις, κάλυπτος κακὰ πόλλ' ἀνέχει κάφ' ἡμῖν σεμνοπροσωπεῖς.
(tilbage)

Hvad *dernæst* den socratiske *Dialectik* angaaer, saaledes som den skildres i Stykket, da maa man erindre, at her naturligviis kun kan være Tale om den, forsaavidt den reent intelligent lader sig opfatte, hvorimod vi slet Intet have at gjøre med den hele umoralske Færd, hvori en saadan *Dialectik* i en fordærvet Villies Tjeneste kan blive virksom Medvider. Det maa Aristophanes ogsaa til en vis Grad være bleven sig bevidst, og hvis det ikke er Tilfældet, da indseer jeg virkelig ikke, hvorledes man vil frelse Aristophanes fra den gamle Beskyldning at have bagvadsket Socrates. Thi, om end Socrates nok saa meget og med nok saa megen Ret blev af Aristophanes opfattet som en Repræsentant for et Princip, der truede den gamle Græcitet med Undergang, saa vilde det dog altid blive en Uretfærdighed at sigte Socrates for at fordærve Ungdommens Sæder, at indføre en Udsvævelse og Letfærdighed, som nødvendig baade den gamle og den nye Græcitet maatte afskye, det vilde blive en Uretfærdighed, ikke blot fordi Socrates havde faaet Hævd paa at være den meest retskafne Mand i Grækenland, men fornemlig fordi Socrates' Standpunkt uidentivl i den Grad har været *abstract intelligent* (Noget, der allerede tilstrækkelig viser sig i den bekjendte Opfattelse af Synd som Uvidenhed), at jeg troer, at det vilde være rigtigere med Hensyn til Opfattelsen, om man renoncerede lidt paa al den Bombast om hans Dyd og ædle Hjerte, men tillige ogsaa saae hans Liv indifferent mod alle Sigtelser for Sædernes Fordærvelse. Røtscher kan nu saa meget han vil udhæve den Alvor, hvormed Aristophanes i Skyerne har omfattet sin Opgave, dermed er Aristophanes ikke retfærdiggjort, uden forsaavidt man vilde udhæve det Comiske, der ligger i, at Aristophanes blev saa alvorlig over Noget, der først ved en senere Forkeerthed kunde blive saa fordærveligt, som det blev. En saadan intelligent Neutralitet synes ogsaa Aristophanes at tillægge Socrates, derved, at han, da Pheidippides skal indvies i den socratiske Underviisning, lader Redelighed og Uredelighed optræde som to Magter ligeoverfor hinanden, lader Socrates staae udenfor dem begge som den indifferente Mulighed. Den *Dialectik* her nu skildres, er aabenbart en ørkesløs Løsgænger, der snart med stor Grundighed udforsker de inepteste Ting og offerer sin Tid og sin Kraft paa de taabeligste Ordkløverier (λόγων ἀκριβῶν σχιζαλάμους V. 130), ja stundom bliver i den Grad

stillestaaende og dorsk, at den mere antager Skikkelse af en sindrig Gjættens-Gaader eller en vis eksperimenterende Kløgt, der pleier at være Gjenstand for uvirksomme og tomme Hoveders fade Beundring, ja endog med et vist sygeligt Alvor fortaber sig i slige Futiliteter, hvorfor Prædicatet μεριμνοφροντιστάι (V. 101) bruges om hele Skolen, snart vil gribe noget meget Stort og Betydningsfuldt, men dog, netop i det Øieblik dette viser sig, springer af derfra igjen¹. Imellem disse Yderpunkter ligger den dialectiske Virksomhed, hvis Gyldighed realiserer sig i at dele. Medens nemlig den egentlige filosofiske, den speculative Dialectik er forenende, er *den negative Dialectik*, idet den giver Afkald paa Ideen, en Mægler, der bestandig gjør Omsætninger i en lavere Sphære, det er, den er adskillende². Den forudsætter derfor hos Lærlingen kun to Egenskaber, dem Socrates ogsaa erkyndiger sig,³ om Strepsiades er i Besiddelse af, Hukommelse og naturligt Anlæg til at tale⁴. Strepsiades' Svar paa det første Spørgsmaal, at han paa en dobbelt Maade besidder Hukommelse, naar Nogen nemlig skylder ham Noget, da har han en særdeles god Hukommelse, men naar han selv skylder Nogen Noget, da er han meget glemsom, indeholder virkelig en meget træffende billedlig Betegnelse af denne Art af Dialectik. Men denne Dialectik har naturligviis tillige intet Indhold, og dette er storartet betegnet ved, at Socrates indskjærper Strepsiades, at han istedetfor at troe paa Guder, blot skal troe paa det store tomme Luftrum og Tungen, hvilket Forhold ganske ypperligt betegner den larmende Snak, der dog intetsteds har hjemme, og erindrer mig om et Udtryk af Grimm i hans irische Elfenmärchen, hvor han taler om Folk, der have et tomt Hoved og en Tunge ligesom Tungen i en Kirkeklokke.

1. Smlgn. V. 700. Choret taler til Strepsiades: φρόντιζε δὴ καὶ διάθρηι, πάντα τρόπον τε σαυτὸν στρόβει πυκνώσας. ταχὺς δ', ὅταν εἰς ἄπορον πέσης, ἐπ' ἄλλο πῆδα νόημα φρενός. Dersom det ikke er at see for meget heri, da kan man finde i disse Ord en Betegnelse af den *desultoriske* Dialectik, der lader Ideen blive et haardt Legeme, den ikke kan gjennembyrde, men fra hvilken den springer af. Ogsaa den Fastholden, Socrates anbefaler, viser sig som den, der blot fastholder Problemet, men ikke løser det. Smlgn. V. 743: ἔχ' ἄτρεμα· κὰν ἀπορῆς τι τῶν νοημάτων, ἀφείς ἀπελθε· κἄτα τὴν γνῶμην πάλιν κίνησον αὐθις αὐτὸ καὶ ζυγώθρισον.
(tilbage)
2. Derfor spørger Socrates, da Strepsiades skal til at undervises, ham om, hvad han vil lære af de Ting, hvoraf han hidtil Intet har lært. V. 637: ἄγε δὴ, τί βούλει πρῶτα νυνὶ μαθάνειν ὧν οὐκ ἐδιδάχθης πῶποτ' οὐδέν; εἰπέ μοι. πότερα περὶ μέτρων ἢ περὶ ἐπῶν ἢ ῥυθμῶν Betegnes nu her ved ἔπος den grammaticalske Underviisning, og træder Socrates end op som en Peer Degn med sine lingvistiske Spidsfindigheder, saa maa man jo ogsaa huske paa, at det er en overgoven comisk Parodi, vi har med at gjøre, og at der herved godt kan antydes en dertil svarende dialectisk Spidsfindighed, baseret paa Sproget.
(tilbage)
3. V. 482 og 486.
(tilbage)
4. Derfor svarer ogsaa Frugten af Underviisningen ganske hertil; thi Socrates lover (V. 260): λέγειν γενήσει τρίμμα, κρόταλον, παιπάλη.
(tilbage)

Hvad nu endelig Socrates' *Standpunkt* angaaer, da har Aristophanes meget rigtigt opfattet dets særegne Vanskelighed. Han har ladet os indsee, med hvor meget Eftertryk Socrates har kunnet sige: δὸς μοι ποῦ στῶ. Han har derfor anvist Socrates Plads i φροντ. i en Hængekurv (χρεμάθρα V. 218), til ikke liden Forundring for Strepsiades. Hvad enten han nemlig hænger i en Kurv under Loftet, eller han omphalopsychitisk stirrer ind i sig selv og derved til en vis Grad frigjør sig fra den jordiske Tyngde, saa svæver han i begge Tilfælde. Men netop *denne Svæven* er yderst betegnende, det er den attenterede Himmelfart, som først fuldbyrder sig, idet det Ideelles hele Region gaaer op, idet denne Stirren ind i sig selv lader Jeget udvide sig til det universelle Jeg, den rene Tanke med dens Indhold. *Ironikeren* er vel lettere end Verden, men paa den anden Side hører han endnu Verden til, han svæver som Muhameds Ligkiste mellem to Magneter. Dersom nu Socrates' Standpunkt havde været *Subjectivitetens*, Inderlighedens, saa vilde det være ogsaa comisk urigtigt at opfatte ham saaledes, som Aristophanes gjør det; thi vel er Subjectiviteten i Forhold til den gamle Græcitets Substantialitet svævende, men den er uendeligt svævende, og det vilde have været comisk rigtigere at fremstille Socrates uendeligt forsvindende, og fremhævet det Comiske i, at Strepsiades slet ikke kunde faae Øie paa ham, end at fremstille ham hængende i en Kurv, thi Kurven er ligesom det Underlag af empirisk Virkelighed, som Ironikeren behøver, hvorimod Subjectiviteten i sin Uendelighed graviterer til sig selv ∞: er uendeligt svævende.

Sammenfatter jeg nu, hvad her er bleven udviklet om Aristophanes' Skyer, saa troer jeg, at, idet man giver

Rötscher Ret i at betegne Socrates' *Standpunkt* som *Subjectivitetens*, man vil finde Aristophanes' Opfattelse mere comisk sand og altsaa mere retfærdig¹, ligesom ogsaa see sig istand til at fjerne en Deel af de Vanskeligheder, der ellers vil blive i dette aristophaniske Stykke, hvis man nærmere bestemmer dette *Standpunkt* som *Ironiens* : ikke lader Subjectiviteten udvælde i sin Rigdom, men førend dette skeer lader den egoistisk afslutte sig i Ironi.

1. Ogsaa Hegel bemærker, efter at have viist, hvorledes den socratiske Dialectik veed at tilintetgjøre alle det Godes concrete Bestemmelser paa selve det Godes, som det tomme, indholdsløse Almindeliges Bekostning og ved Hjælp heraf, at det er Aristophanes, der har opfattet Socrates' Philosophi blot fra dens negative Side. *Geschichte der Phil.* 2 B. Pag. 85. Men vist er det dog, at hvis der havde været en platonisk Positivitet i Socrates, saa kan man ikke nægte, hvor megen Frihed man end vil indrømme den comiske Digter efter græske Begreber, at Aristophanes dog har overskredet Grændsen, den Grændse, som det Comiske selv har, den Fordring, at det skal være comisk sandt.
(tilbage)

Xenophon, Plato, Aristophanes

Hvad Aristophanes' Forhold til Xenophon og Plato angaaer, da har man hos Aristophanes Elementer af begge disse to Opfattelser. Det hemmelighedsfulde Intet, der egentlig udgjør Pointet i Socrates' Liv, søgte Plato at udfylde ved at give ham Ideen, Xenophon ved det Nyttiges Vidtløftigheder. Aristophanes har nu opfattet dette Intet, ikke som den ironiske Frihed, i hvilken Socrates nød det, men saaledes, at han blot bestandig viser den Tomhed, der ligger deri. Istedetfor Ideens evige Fylde faaer derfor Socrates den meest asketiske Tarvelighed i en Fordybelse i sig, der aldrig henter Noget op fra dette Dyb, en Fordybelse, der, om den end farer ned i Sjælens Underverden (man kunde i psykologisk Henseende tænke paa de Ord, som hos Aristophanes forekomme om den nye Skoles Disciple i naturvidenskabelig Henseende V. 192: οὗτοι δ' ἐρεβοδιῶσιν ὑπὸ τὸν Τάρταρον), altid vender tomhændet tilbage. Istedetfor det Nyttige¹, der dog endnu er en Slags Betragtning, træder her det Fordeelagtige, der kun har med det Enkelte at gjøre i dets Forhold til det ene over sin egen Interesse vaagende Individ, og det - Nævenyttige (smlgn. V. 177 ff.). Ogsaa de Naturbetragtninger, med hvilke Aristophanes har udstyret Socrates, erindre leilighedsviis om de xenophontiske naturhistoriske Studier, naar man blot abstraherer fra den Sigtelse for Irreligiøsitet, der skinner frem hos Aristophanes². I Forhold til Plato har Aristophanes altsaa draget fra, i Forhold til Xenophon lagt til; men da der i den sidste Henseende kun er Tale om negative Størrelser, er denne Læggen til i en vis Betydning ogsaa en Dragen fra. Ville vi nu lade de Linier, der alt i det Foregaaende ere dragne under stadigt Opsyn af den paa disse tre Forfatteres gjensidige Forhold begrundede Beregning, træde tydeligere frem og limitere den ubekjendte Størrelse, det Standpunkt, der paa eengang passer i og fylder det mellemliggende Rum, da vil det omtrent vise sig saaledes: dets Forhold til Ideen er negativt, det er, Ideen er Dialectikens *Grændse*. Bestandig ifærd med at føre Phænomenet op til Ideen (den dialectiske Virksomhed) stødes Individet tilbage, eller flygter Individet tilbage i Virkeligheden; men Virkeligheden selv har blot den Gyldighed, bestandig at være *Anledning* for det til at ville gaae ud over Virkeligheden, uden at dette dog skeer, hvorimod Individet tager disse Subjectivitetens molimina tilbage i sig, slutter dem ind i sig i en *personlig Tilfredshed*; men dette *Standpunkt* er netop *Ironien*.

1. Medens derfor det Nyttige hos Xenophon vakler imellem at svare til det Skjønne og det Gode, og saaledes mere er et intelligent end et moralsk Begreb, saa er det Nyttige her derimod reent moralsk opfattet, i sin Modsætning til det Gode og i sin Eenhed med det Slette. Xenophon lader Socrates ikke modtage Betaling for sin Underviisning og antyder derved, at hans Underviisning var incommensurabel for al slig Taxation, antyder Socrates' Underviisnings tvetydige Forhold til enhver udvortes Vurdering (da den i en Forstand var for god, i en anden Forstand for daarlig dertil); Aristophanes lader ham ikke blot modtage Betaling, men formelig plyndre sine Disciple. Vil man i dette sidste Træk ikke see en af de moralske Sigtelser, som blive vanskelige at retfærdiggjøre, eller en kaad Overgivenhed, der trænger til Undskyldning, saa kan man deri see en billedlig Betegnelse af Ironikerens Forhold til Individet, da han i dette Forhold mere er fratagende end givende, og som gjør i

aandelig Forstand, hvad Socrates i legemlig Forstand gjorde ved Strepsiades, lader ham gaae nøgen ind i φροντ. og ligeledes løbe nøgen derfra.

(tilbage)

2. Den Omstændighed, at jeg har ordnet de tre Opfattelser mere efter deres Forhold til Ideen (den slet og ret historiske - den ideale - den comiske), end efter Tiden, kan maaskee give Anledning til, at en og anden Læser vil forekaste mig, at jeg har gjort mig skyldig i en Anachronisme. Imidlertid troer jeg, at jeg har gjort Ret i at suspendere de chronologiske Hensyn. Men derfor ønsker jeg naturligviis ingenlunde at unddrage den aristophaniske Opfattelse den Vægt, der ligger deri, at den i Tiden ligger Socrates nærmest. Den Betydning, den derved faaer i historisk Henseende, forøges endnu mere derved, at man fortæller, at Plato sendte Dionysius den Ældre »Skyerne,« og tillige lod ham forstaae, at han deraf kunde lære den atheniensiske Stat at kjende.

(tilbage)

* *
*

Afhandlingen har nu naaet hen til et Hvilepunkt, een Formation af Undersøgelse er tilbagelagt, og skulde jeg med faa Ord udtrykke dens Beskaffenhed, dens Betydning som Moment i den hele Sammenhæng, da vilde jeg sige, den er *Muliggjørelsen* af en *Opfattelse* af Socrates. Xenophon, Plato og Aristophanes have nemlig ikke blot i den almindelige Forstand, hvori dette Ord maa tages, naar der er Tale om et aandeligt Phænomen, opfattet Socrates; men de have i en langt speciellere Betydning ikke gjengivet ham, men opfattet ham¹. Som en Følge deraf maa man med en vis Forsigtighed benytte dem, passe paa at standse dem i det Øieblik, hvor de løbe af med En. Men til den Ende bliver det nødvendigt, for ikke selv at gjøre sig skyldig i en Vilkaarlighed, at have Nogen til Hjælp, hvorfor jeg bestandig har søgt at være selv Tredie mod Een. Derpaa har jeg ladet det Hele komme til en endelig Confrontation. Jeg har derved tilveiebragt en Mulighed af at kunne forklare Misforholdet mellem de tre Opfattelser ved en dertil svarende Opfattelse af Socrates. Men med Alt dette er jeg dog endnu ikke kommen videre end til Muligheden; thi om endog den opstillede Forklaring kan forsonde de stridende Magter, saa følger dog deraf ingenlunde, at denne Forklaring derfor er den absolut rigtige. Hvis den derimod ikke kunde forsonde dem, da var det umuligt, at den kunde være den rigtige. Nu derimod er det muligt. Jeg har under denne hele Undersøgelse bestandig haft Noget in mente, den endelige Opfattelse nemlig, uden at man derfor kan beskyldte mig for et Slags intelligent Jesuitisme, eller forat have gjemt, søgt og derpaa fundet, hvad jeg selv forlængst havde fundet. Den endelige Opfattelse har blot som en Mulighed oversvævet enhver Udforskning; ethvert Resultat har været Eenheden af den Reciprocitet, hvormed den har følt sig draget hen til det, den skulde forklare, og det, der skulde forklares, hendraget til den. Den er saaledes i en vis Forstand bleven til under denne Overveien, uagtet den i en anden Forstand har været til før den. Men dette kan jo heller ikke være anderledes, da det Hele er forud for sine Dele. Den er, om ikke bleven til, saa dog født paany. Dette troer jeg imidlertid, at den billige Læser vil anerkjende som en Forsigtighed hos mig, om end derved hele Afhandlingens Form er bleven noget afvigende fra den nu almindelige i saa mange Maader fortjenstlige videnskabelige Methode. Havde jeg nemlig først opstillet den endelige Opfattelse, og i dens enkelte Momenter anvist enhver af disse tre Betragtninger sin Plads, saa var jeg let gaaet Glip af det Contemplationens Moment, der altid er af Vigtighed, men her af dobbelt, fordi jeg ikke ad anden Vei, ikke ved umiddelbar lagttagelse, kan erhverve Phænomenet.

-
1. Overalt hvor der er Tale om igjennem en saadan, hvad man maatte kalde Opfattelse i strængere Forstand, at reconstruere et Phænomen, er der et dobbelt Arbeide; man maa nemlig forklare Phænomenet og derunder forklare Misforstaaelsen, man maa gjennem Misforstaaelsen erhverve Phænomenet, og gjennem Phænomenet løse Misforstaaelsens Trolddom.

(tilbage)

Fra nu af vil Undersøgelens Skikkelse ogsaa blive en anden. Jeg vil nemlig faae med en Deel Phænomener at gjøre, hvilke som historiske Facta ikke behøve at tilveiebringes gjennem en misforstaaende Opfattelse, men blot at bevares i deres ukrænkede Uskyldighed og derpaa forklares. Her er atter den endelige Opfattelse et nødvendigt Prius, uagtet den i en anden Forstand resulterer deraf. Det Afsnit kunde man kalde *Opfattelsens Virkeligjørelse*; thi den virkeliggjør sig gjennem alle disse historiske Data.

